

Παραγωγικά επιθήματα: ουσιαστικά παράγωγα από ρήματα

Περιεχόμενα

- 1^η Φάση: Συγκέντρωση σχετικών λημμάτων
- Εναλλακτική διαδικασία για την υλοποίηση της 1^η φάσης
- 2^η Φάση: Κυρίως διερευνητική εργασία.
 - A. Ομαδοποίηση επιθημάτων
 - B. Διερεύνηση των παράγωγων ουσιαστικών
 - Γ. Αξιοποίηση των σωμάτων κειμένων

Στη συνέχεια, προτείνουμε ένα σενάριο αξιοποίησης των εργαλείων αναζήτησης στο Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής για τη διδακτική προσέγγιση των ουσιαστικών που παράγονται από ρήματα. Το σενάριο μπορεί εύκολα να εφαρμοστεί σε όλες τις τάξεις του γυμνασίου. Στην πρότασή μας προβλέπεται η αξιοποίηση των εργαλείων έρευνας που παρέχουν το περιβάλλον της Σύνθετης Αναζήτησης στο ΛΚΝ και βοηθητικά των Σωμάτων Κειμένων της Πύλης (http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/corpora/index.html) και του Εθνικού Θησαυρού της Ελληνικής Γλώσσας του Ινστιτούτου Επεξεργασίας Λόγου (<http://hnc.ilsp.gr/>)

1^η Φάση: Συγκέντρωση σχετικών λημμάτων

Οι μαθητές επιλέγουν *Επίθημα* από το πεδίο *Τύπος λήμματος* και πληκτρολογούν την ακολουθία «ουσιαστ%από ρήματα»¹ στο πεδίο *Ερμηνευμα*. Στα αποτελέσματα προβάλλονται τα επιθήματα με την προσθήκη των οποίων παράγονται ουσιαστικά από ρήματα (μεταρρηματικά ουσιαστικά). Επειδή ο κατάλογος που λαμβάνουμε με την προηγούμενη αναζήτηση δεν είναι εξαντλητικός, μπορεί να γίνει ακόμη μία συμπληρωματική αναζήτηση με τον όρο «επίθημα%ουσιαστικ%ρήμα από» στο πεδίο *Ερμηνευμα*.

Από το σύνολο των λημμάτων που συγκεντρώνονται μέσα από τις δύο αναζητήσεις απορρίπτουμε τα επιθήματα αυτά που το λεξικό χαρακτηρίζει ως ατονημένα, γιατί εφόσον έπαψαν να είναι παραγωγικά για το σχηματισμό νέων λεξημάτων δεν έχουν σημασιακή διαφάνεια. Έτσι, συγκροτείται ο ακόλουθος κατάλογος λημμάτων.

-άλα
-άρι 3
-άτορας
-έας
-εία 1
-ειά
-ητό
-ια 1
-ιά 3
-ίδι
-ιμο & -σιμο & -ξιμο & -ψιμο
-ισμα
-ιο 2
-ιό
-μα²
-μός & -αμός & -εμός & -ημός & -ωμός & -γμός & -σμός
-ούδι 2
-ούρα 1
-ση
-σία & -ξιά & -ψιά
-τήρας
-τήρι
-τήριο
-τής & -της & -ητής ή -ήτης & -ωτής & -στές ή -στης & -ιστής 2 & -κτής ή -κτης & -
πτης -φτης & -χτής ή -χτης
-τορας
-τρα 1 & -ίστρα 1
-τρα 2 & -ίστρα 2
-τρα 3
-τρο

¹ Καλό είναι ο εκπαιδευτικός να αιτιολογήσει την επιλογή αυτού του όρου αναζήτησης, ώστε να βρίσκουν οι μαθητές νόημα σε αυτή τη διαδικασία.

Εναλλακτική διαδικασία για την υλοποίηση της 1^η φάσης

Ο δάσκαλος δίνει σε όλους τους μαθητές την οδηγία να επιλέξουν *Επιθήμα* από το πεδίο *Τύπος Λήμματος* και να πληκτρολογήσουν στο πεδίο *Ερμηνευμα* την ακολουθία «*ουσιαστικ%ρήμα*». Οι μαθητές διαπιστώνουν ότι (από παράγοντες καθαρής σύμπτωσης) στα αποτελέσματα προβάλλονται και άλλα επιθήματα εκτός από αυτά με τα οποία παράγονται ουσιαστικά από ρήματα (π.χ. -ηδόν). Αναλαμβάνουν να ξεχωρίσουν αυτά που τους ενδιαφέρουν και να διαμορφώσουν όσο το δυνατόν πληρέστερη λίστα.

2^η Φάση: Κυρίως διερευνητική εργασία.

Επιμέρους βήματα:

A. Ομαδοποίηση επιθημάτων.

1. Ανατίθεται στους μαθητές να ομαδοποιήσουν τα επιθήματα με κριτήριο τα γένη των παράγωγων ουσιαστικών που σχηματίζουν. Η ομαδοποίηση αυτή είναι σκόπιμη αφενός για πρακτικούς λόγους, επειδή εξυπηρετεί τον καταμερισμό εργασιών σε ομάδες μαθητών. Αφετέρου, είναι σκόπιμη και για λόγους ουσίας, γιατί αποτελεί ένα χρήσιμο και εύκολο πρώτο βήμα στην πορεία επεξεργασίας και κατανόησης του υλικού που παίρνουν από την αναζήτηση στο λεξικό.

Ακολουθεί πίνακας με ταξινομημένα τα επιθήματα κατά γραμματικό γένος.

Αρσενικά	Θηλυκά	Ουδέτερα
1.-άτορας	1. -άλα	1. -άρι 3
2. -έας	2. -εία 1	2. -ητό
3. -μός & -αμός & -εμός & -ημός & -ωμός & - γμός & -σμός	3. -ειά	3. -ίδι
4. -τήρας	4. -ήθρα	4. -ιμο & -σιμο & -ξιμο & - ψιμο
5. -τής & -της & -ητής ή - ήτης & -ωτής & - στής ή -στης & - ιστής 2 & -κτης ή - κτης & -πτης -φτης & -χτής ή -χτης	5. -ια 1	5. -ιο 2
6. -τορας	6. -ιά 3	6. -ιό
	7. -ούρα 1	7. -ισμα/ 8. -μα ²
	8. -ση	9. -ούδι 2
	9. -σιά & -ξιά & -ψιά	10. -τήρι
	10. -τρα 1 & -ίστρα 1	11. -τήριο
	11. -τρα 2 & -ίστρα 2	12. -τρο/ 13. -τρα 3

2. (Εργασία σε ομάδες) Οι μαθητές έχουν στη διάθεσή τους μέσα από το ΛΚΝ πληροφορίες στις οποίες καταγράφονται οι σημασίες των επιθημάτων, δηλαδή οι σημασίες τις οποίες προσδίδουν στα παράγωγα που σχηματίζουν. Ο δάσκαλος αναθέτει στους μαθητές να διακρίνουν ποιες είναι αυτές οι βασικές σημασίες, να τις καταγράψουν και να ομαδοποιήσουν τα επιθήματα με κριτήριο τη σημασία των ουσιαστικών που παράγουν.

Ο δάσκαλος ενθαρρύνει τους μαθητές να στηριχθούν κατ' αρχήν στο γλωσσικό τους αίσθημα και τους υποδεικνύει να συμβουλευούνται, όποτε κρίνουν σκόπιμο, τις πληροφορίες που δίνονται στο ερμηνευτικό μέρος των σχετικών λημμάτων του λεξικού. Εφιστά την προσοχή τους στο γεγονός ότι ορισμένες από τις παραγωγικές καταλήξεις είναι πολύσημες, δηλαδή με την εφαρμογή τους σε κάποια ρηματική βάση παράγονται ουσιαστικά ορισμένου γραμματικού γένους, τα οποία δηλώνουν διαφορετικές κατηγορίες σημασιών. Επίσης, τους υπενθυμίζει ότι ορισμένα από τα επιθήματα που έχουν επιλέξει δεν εφαρμόζονται μόνο σε ρηματικές βάσεις, οπότε δε θα λάβουν υπόψη τις σημασίες που προκύπτουν από την εφαρμογή τους σε μη ρηματικές βάσεις.

Ακολουθεί παράδειγμα καταγραφής των επιμέρους σημασιών των επιθημάτων και ομαδοποίησή τους με κριτήριο τις σημασίες τους

⇒ Καταλήξεις με τις οποίες παράγονται ουσιαστικά που δηλώνουν πρόσωπο: -
άτορας, -έας, -τήρας, -τής, τρα1. Ειδικότερα:

- Πρόσωπο που ενεργεί (γενικά) ή φορέα ιδιότητας σχετικής με το ρήμα-βάση: -*άτορας, -έας, -τήρας, -τής, τρα1*
- Πρόσωπο που ασκεί επάγγελμα: -*έας, -τής, - τρα1*

⇒ Καταλήξεις με τις οποίες παράγονται ουσιαστικά που δηλώνουν ενέργεια, πράξη (μίας φορές ή επαναλαμβανόμενη) ή αποτέλεσμα ενέργειας: -*μός, -τήρας, -άλα, -ειά, -εία, -ιά3, -ούρα, -σια, -ητό, -ίδι, -ιμο, -τήρι, -μα, -ισμα, -ση*.

⇒ Καταλήξεις με τις οποίες παράγονται ουσιαστικά που δηλώνουν αντικείμενο (όργανο, εργαλείο ή μέσο ενέργειας): -*έας, -τήρας, -τής, -τρα2, -τήρι, -τήριο, -τρο*

⇒ Καταλήξεις που δηλώνουν τόπο ενέργειας: *-είαΙ, -τήρι, -τήριο*

⇒ Καταλήξεις που σχηματίζουν παράγωγα των οποίων η σημασία δεν μπορεί να ταξινομηθεί: *-ιαΙ, -σιά* (σημασίες 2 και 3), *-ιό, -ιο*

Β. Διερεύνηση των παραγωγών ουσιαστικών

(Εργασία καταμερισμένη σε ομάδες) Στο βήμα αυτό οι μαθητές αναλαμβάνουν να διερευνήσουν τα ουσιαστικά που παράγονται από ρηματική βάση με την εφαρμογή των παραγωγικών καταλήξεων που έχουν ήδη εντοπίσει. Η τεχνική που εφαρμόζουν είναι η εξής: κάθε ομάδα μαθητών πληκτρολογεί στο πεδίο Λήμμα το χαρακτήρα «*» μαζί με κάποια (διαφορετική κάθε φορά) παραγωγική κατάληξη (π.χ. «**ισμα*») και από το πεδίο *Τύπος Λήμματος* επιλέγουν την ένδειξη *Ουσιαστικό* (το τελευταίο δεν είναι πάντα απαραίτητο, μια και συνήθως η επιλογή του επιθήματος καθορίζει και τη γραμματική κατηγορία του λήμματος).

Με βάση το υλικό που προκύπτει από κάθε αναζήτηση μπορούμε να προτείνουμε τις ακόλουθες δραστηριότητες.

1. Από την ενδεχομένως πολυάριθμη λίστα των αποτελεσμάτων επιλέγουν και καταγράφουν μόνο τα ουσιαστικά αυτά που κρίνουν με βεβαιότητα ότι είναι παράγωγα από ρήματα με την προσθήκη του συγκεκριμένου επιθήματος. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να απορρίψουν τα ουσιαστικά που λήγουν σε μια ακολουθία χαρακτήρων που απλώς συμπίπτει με το επίθημα. Δε θα τους ζητηθεί να διαμορφώσουν εξαντλητική λίστα με όλα τα ουσιαστικά που παράγονται με την προσθήκη ενός συγκεκριμένου επιθήματος, πράγμα που δεν εξυπηρετεί κάποιον διδακτικό στόχο. Ο εκπαιδευτικός θα θέσει μία κατά προσέγγιση τιμή-στόχο για τον αριθμό των παραγώγων που θα χρειαστεί να ανιχνεύσουν οι μαθητές για κάθε επίθημα, την οποία θα καθορίσει ανάλογα με την παραγωγικότητα κάθε επιθήματος.²

2. Αφού έχουν διαμορφώσει κάποιους καταλόγους με παράγωγα ουσιαστικά, ελέγχουν δειγματοληπτικά τις πληροφορίες που δίνονται στο ερμηνευτικό μέρος των

² Αν ο εκπαιδευτικός θέλει να περιορίσει τον αριθμό των ευρημάτων για κάποιο επίθημα, υποδεικνύει στους μαθητές να πληκτρολογήσουν στο πεδίο Λέξη και κάποιο αρχικό γράμμα, π.χ. «κ**ισμα*».

σχετικών λημμάτων, για να εξετάσουν αν συμφωνούν με τα ερμηνεύματα του λεξικού για τα αντίστοιχα επιθήματα.

3. Αν κάποιο επίθημα είναι πολύσημο (όπως για παράδειγμα τα *-της*, *-τήριο*), ομαδοποιούν τα ουσιαστικά που έχουν καταγράψει ανάλογα με τις σημασίες τους.

Γ. Αξιοποίηση των σωμάτων κειμένων

Οι μαθητές μπορούν να αναζητήσουν στα σώματα κειμένων της Πύλης (http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/corpora/index.html) ή στον Εθνικό Θησαυρό της Ελληνικής γλώσσας του ΙΕΛ (<http://hnc.ilsp.gr/>) ορισμένα από τα πολύσημα παράγωγα ουσιαστικά που θα εντοπίσουν κατά το προηγούμενο βήμα της δραστηριότητας και να διερευνήσουν τις σημασίες με τις οποίες εμφανίζονται, π.χ. *εισηγητής*, *γύρισμα*, *άκουσμα*.